

době. Ve stručném příspěvku vycházejícím z nejstaršího známého židovského rejstříku, který byl již vydán J. Kuxem, nastínil hlavní okolnosti židovských úvěrových operací.

Studie Tamáse Visiho pokračuje v záslužném a náročném mapování rabínských pramenů ze středověké Moravy, Lenka Uličná se prostřednictvím tzv. kenaanských glos (jimž se věnuje nedávno vyšlá monografie, na které se autorsky podílela) dotkla v krátké stati židovského každodenního života. Řadu příspěvků uzavírají archeologická pojednání Petra Schneidera o nálezu brakteátů s hebrejským opisem u Mikulova a autorské trojice Tomasz Cymbalak, Veronika Staňková a Daniel Polakovič o výzkumu židovského hřbitova na Novém Městě pražském.

TOMÁŠ BOROVSKÝ

CÍRKEVNÍ A DUCHOVNÍ DĚJINY

Maximilian DISENBERGER, *Predigt und Politik im frühmittelalterlichen Bayern. Arn von Salzburg, Karl der Große und die Salzburger Sermones-Sammlung*, De Gruyter, Berlin 2016 (= Millennium-Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr. 58)

507 s., ISBN 978-3-11-044117-8

Kniha Maximiliana Diesenbergera, jež vychází z habilitace obhájené na vídeňské univerzitě, je výsledkem kombinace šťastných náhod. Autorovi se před více než patnácti lety podařilo objevit zajímavý konvolut dosud nepovšimnutých sermonů z doby kolem roku 800. Ty vznikly v prostředí salcburské arcibiskupské kapituly vedené předním z rádců Karla Velikého Arnem. Stalo se tak v době, kdy procházejí komplexní proměnou diskursy (zjednodušeně řečeno) morálky a vlády v karolínském období a řeší se jejich praktické dopady. Zatímco nyní víme mnoho o tom, jak se tyto raně středověké koncepty utvářely a jak ovlivňovaly nejvyšší patra společnosti, mnohem méně detailně jsme informováni o jejich případných dopadech na místní elity, případně na poddané. A právě konvolut objevených sermonů nabízí cestu poznání procesů, jež vedly k šíření těchto idejí z center na periferii a do nižších sociálních pater.

Diesenberger zvolil zdánlivě jednoduchou cestu konfrontace pramenného souboru

s vládnoucím diskursem, jak se odráží v kapitulárních, knížecích zrcadlech nebo soudobé korespondenci. Nepřehledné množství často velmi roztržité sekundární literatury spolu s důkladnou znalostí pramenů nicméně pochopitelně vyžadovalo kombinaci minuciózního přístupu s bezpečnou znalostí historiografie a stavu bádání k dějinám karolínské doby, zejména pak k programu renovatia.

Autor nejprve čtenáře provádí okruhem osob okolo salcburského arcibiskupa Arna, bezpochyby nejlivnějšího reprezentanta karolínské moci v Bavorsku a jednoho z nejvýznamnějších soudobých politiků, církevních hodnostářů a podporovatelů kultury. Následně uchopuje problém strukturálně a zkoumá, jakým způsobem byl formulován ideál kazatele podle sociálního statusu a jak mohla fungovat kazatelská praxe. Dále se zaměřuje na místa, kde se kázání provozovalo, a zabývá se reflexí různých společenských jevů v analyzované sbírce; paralely a zdroje inspirace nachází v karolínském i starším písemnictví. Diesenberger si všímá kázání jako politického nástroje a intenzivně se věnuje i morálnímu a právnímu diskursu v rámci kazatelství – sleduje, jak do kázání proniká kritika úplatných soudců, krutosti soudního systému, přísah a křivopřísežnictví, problém míru a svornosti, případně otázky ještě obecnější (problém lakoty a dobročinnosti, zla, sociální hierarchie, veřejnosti). Důsledné hledání textových paralel, stejně jako znalost kontextu umožňuje Diesenbergerovi rozbít některé příliš přímočaré interpretace staršího bádání – např. *Vita Haimrammi* zde nevyznívá jako dokument politický v užším slova smyslu, ale spíše jako obecná kritika přísnosti až nemilosrdnosti soudobého soudního systému, a zároveň jako výzva k nápravě. Knihu uzavírá podrobné seznámení s rukopisem, jež dále doplňují údaje o dochování zde tradovaných textů v jiných rukopisech spolu s edicí vybraných textů.

Diesenbergerova kniha plní hned několik funkcí. Neznalci umožňuje seznámit se s klíčovými tématy karolínského nábožensko-politicko-morálního diskursu a obecně s karolínskou kulturou a mechanismy jejího šíření. Specialistovi nabídne podstatné zpřesnění představ o funkci kazatelství v rámci karolínských „opravných“ snah a obecně o komunikaci v rámci tehdejší kultury. Konečně z metodologického hlediska přináší kniha klíčové zjištění, nakolik jsou pro poznání karolínského období důležité i texty, které sice pojednávají o zcela jiné době, avšak byly za vlády Karlovců sepsány nebo aspoň nově redigovány.

DAVID KALHOUS

Jan HRDINA, *Relikvie – odpustky – poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy*, Národní památkový ústav – Scriptorium, Praha 2017

192 s., ISBN 978-80-7480-075-7 (NPÚ), 978-80-88013-44-0 (Scriptorium)

Drobná knížka, do jejíhož titulu vložil Jan Hrdina tři klíčové pojmy: relikvie, odpustky a poutní odznaky, odráží všechna autorova stěžejní a dlouholetá badatelská témata. Publikace je rozdělena do čtyř kapitol, přičemž středobod a hlavní spojnicí představuje kaple Božího Těla a na ni navázané bratrstvo Božího Těla či Obruče a kladiwa. V první části se Hrdina věnuje rekonstrukci procesí se svatými ostatky, které se od poloviny patadesátých let 14. století do samého sklonku předhusitské éry jednou ročně vystavovaly právě v této kapli, jež stála ve středu pražského Karlova náměstí. Autor zároveň řeší otázku, odkud vlastně byly tyto relikvie ukazovány. Dochází k prameni věrohodně doloženému závěru, že veřejné ukazování svatých ostatků se odehrávalo v horních patrech samostatně stojící kamenné věže. Ta vznikla roku 1397 poblíž kaple Božího Těla, hypoteticky jako dokonalejší imitace někdejší dřevěné věže v sousedství svatyně.

Ve druhé kapitole autor sleduje osudy dvou spolupatronů kaple sv. Felixe a Aduakta v Praze a Čechách, jimž byl kromě ústředního patrocinia Těla a Krve Páně výše zmiňovaný církevní objekt zasvěcen. Podle Hrdiny není vyloučeno, že zakladatelé kaple Božího Těla světili ochrannou moc nad ní nejen samotnému Kristu, ale také – snad právě s ohledem na několik málo měšťanských členů korporace – do obliby přicházejícím mučedníkům, na něž se oni sami obraceli především v ryze pozemských potřebách. Oba světci se totiž v městském prostředí stali patrony štěstí a bohatství – obojího bylo v oblastech finančnictví a obchodu, které s sebou nesly nejen velký zisk, ale také značné podnikatelské riziko, zapotřebí vrchovatě. Ostatně jak autor dokládá, nejen dvorskému prostředí, ale ani staroměstským měšťanům nebyla vrtkavá štěstěna neznámá. K autorem uvedenému seznamu beneficí zasvěcených sv. Felixovi a Aduaktovi v pražské diecézi do roku 1420 lze pro úplnost doplnit ještě oltář sv. Felixe a Aduakta ve farním kostele v Přibyslavci, který se prvně připomíná v roce 1366. Bohatý staroměstský kupec, finančník a bankéř Mikuláš Ortlův, jeden z donátorů oltáře sv. Erasma, Felixe a Aduakta v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském, by neměl být nazýván jako Mikuláš

Ortlín, ale zásadně jako Ortlův. Nejspíše totiž šlo o potomka kožešníka Ortla Klementera a příbuzného známého staroměstského politika Johánka Ortlova. Také v písemných pramenech městské proveniencí je jeho jméno důsledně přepisováno jako Ortlův (*Ortlini*) dle křestního jména jeho otce.

Třetí kapitola seznamuje čtenáře s papežskými odpustky doby západního schismatu, jež v českých zemích nalezly značný ohlas v devadesátých letech 14. století za papeže Bonifáce IX. Nabídka mimořádných odpustků vedla mimo jiné k rostoucí revnivosti mezi pražskými církevními institucemi, které i jejich prostřednictvím lákaly věřící ke smění milodarů za jistotu spásy. Odpustky Bonifáce IX. přinesly do ustáleného systému ekonomie odpustkové milosti měřitelné peněžním obnosem výraznou nerovnováhu. Svým počtem a vzbuzeným očekáváním podnítily pocit, že spása je pro každého jednotlivce doslova na dosah ruky. Při vědomí nakupení těchto odpustků v krátkém časovém období a v prostoru uzavřené české kotliny lze lépe vnímat ostrou a odmítavou reakci reformních kruhů, především těch pražských, a v blízké perspektivě i události spojené se skandálními provolávaním plnomocných papežských odpustků v Praze roku 1412.

Pražský poutní odznak ze sbírek Muzea hlavního města Prahy je tématem závěrečné kapitoly. Tento odznak byl doposud spojován se slavnostmi ukazování ostatků doby Karla IV. S pomocí nálezu odlišité této pražské devocionálie na zvonech v Sasku a Durynsku a s přihlédnutím k typologicky podobným odznakům z Míšně a Magdeburku autor otevírá debatu nad mladším kontextem jejich vzniku. Hrdina původ této devocionálie nově spojuje s jubilejním rokem 1393/1394 a jeho pražským centrem na Vyšehradě, případně s exportem mimořádných papežských odpustků do střední Evropy za pontifikátu Bonifáce IX. Podle autora je pravděpodobné, že na jeho koncepci a vzniku mohl mít podíl nejspíše děkan vyšehradské kapituly Václav Králík z Buřenic, diplomat a přední rádce Václava IV. Lze souhlasit s autorem, že právě případ tohoto poutního odznaku ukazuje, že mnohé jevy církevních a kulturních dějin doby lucemburské nahlížené doposud pouze v lokálním a zemském rozměru mohou být lépe a přesněji posuzovány a pochopeny až přinejmenším ve středoevropských souvislostech.

Poslední kapitola nejzřetelněji naznačuje, v čem spočívá stěžejní přínos knihy. Hrdinovi se podařilo municiozním výzkumem archivních, ale také hmotných či uměleckých památek přinést množství nových poznatků ke sledovaným tématům a jevům. Mnohdy jde o na první pohled